

Rockenbauer Zoltán

FARKAS ISTVÁN ÉS A MAGYAR KUBISTÁK (1911–1914)

Nem könnyű Farkas István elveszett kubista periódusát rekonstruálni két korabeli, fekete-fehér műtárgyfotó és egy dokumentumfotó alapján – valószínűleg nem is lehet –, de az utóbbi évek kubizmus-kutatásai¹ nyomán halvány körvonalai azért mégiscsak kirajzolódnak a festő első párizsi korszakának. Farkas – hivatalosan ekkor még Wolfner – ugyanis közel bő két esztendeig volt részese annak a magyar festőtársaságnak, amit bátran illethetünk a „magyar kubisták” címkével.

Már-már közhelynek számít, hogy Farkas István festői látásmódját nagymértékben meghatározták gyermekkorának családi viszonyai, különösen a zord és zsarnoki atyjával való ambivalens kapcsolata,² miszerint e leginkább Kafka-párhuzamként³ leírt pszichológiai helyzet jelentősen hozzájárult a festő két világháború között készült metafizikus, szorongást árasztó, szürrealista-expresszionista stílusának kialakulásához. Ugyanakkor talán nem megalapozatlan az a feltevés sem, hogy Farkas fiatalkori, kubista korszakát is a szülői ház elleni lázadásként fogjuk fel. Az autoriter apa, Wolfner József (a Singer és Wolfner cég egyik társtulajdonosa, később elnökevezérgazgatója) bár maga is műkedvelő, sőt műgyűjtő volt (mi több Mednyánszky László mecénása⁴), mit sem szeretett volna kevésbé, minthogy fiából művész legyen, sokkal inkább szánta volna cégvezetőnek. „Hogy festő lettem – írja *Gyermekkorom* című visszaemlékezésében Farkas István –, annál az aktusnál az akaratom megnyilvánulása volt fontos, nem a festés. – Majd utalva arra, hogy 1914-ben is apja akaratára ellenére jelentkezett önkéntesnek, hozzáteszi: – A háború-

¹ Gergely Barki: The Steins and the Hungarians. *RIHA Journal*, 2014. április-június. <https://www.riha-journal.org/articles/2014/2014-apr-jun/barki-the-steins>; Rockenbauer Zoltán: *Apacs művészet. Adyzmus a festészetben és a kubista Bartók. (1900-1919)*. Budapest, 2014. 213–236.; Barki Gergely: Az elveszett magyar kubizmus. *ArtMagazin*, 14, 2015, 6. 10–19.; Rockenbauer Zoltán: A Nofertiti-jelenség. A magyar Vadak és Kubisták nyomában. *Újraértelmezett hagyomány. [Konferenciakötet]*. Szerk. Rockenbauer Zoltán. Budapest, 2015. 12–31.

² Ld. többek közt: Bodri Ferenc: Farkas István. *Látóhatár*, 18, 1968, 3/4. 359–367.; Dénes Zsófia: *Tegnap újművészek*. Budapest, 1974. 76–86.; S. Nagy Katalin: *Farkas István*. Budapest, 1994.

³ E párhuzam kifejtését ld.: Dénes Zsófia: Egy majdnem elfelejtett nagy festő portréja. *Kortárs*, 10, 1966, 12. 1959–1965.; Markója Csilla: Szemben a katasztrófával. Farkas István, az École de Paris festője és mestere, Mednyánszky László. In: *Kihűlt világ. Farkas István (1877–1944) művészete*. Szerk. Kolozsváry Marianna. Budapest, 2019. 30–54. (43–45.)

⁴ Vö. a Wolfneréről szóló fejezettel Markója Csilla Mednyánszky-monográfiájában: *Egy másik Mednyánszky*. Budapest, 2008.

menetelnél szintén. Én is vagyok, én is akarhatok. Minden elnyomatás előbb utóbb lázadást szül.”⁵

Am túlzott leegyszerűsítés lenne azt állítani, hogy Wolfner József és a családi környezet pusztán leküzdendő akadályt jelentett a kibontakozni vágyó művészi hajlam előtt. Farkasból valószínűleg sosem lett volna festő, ha apja révén nem ismeri meg Mednyánszky Lászlót.⁶ Valamint a kulturális háttér meghatározó eleme volt számára az is, hogy a Singer és Wolfner cég adta ki a századelő olyan jelentős kulturális folyóiratait is, mint a Herczeg Ferenc szerkesztette *Uj Idők* és a Lyka Károly nevével fémjelezett *Művészet*. Az ifjú Farkas István első mestere így Mednyánszky lett, miközben gyermekkorától közvetlen viszonyban volt Lyka Károllyal is.

Még egy fontos kapcsolatot kell megemlítenünk: a Wolfner-család barátja és kezelőorvosa, dr. Róth Márk volt, akinek a fia később Réth Alfrédként vált neves modern festővé. (Szorosan nem tartozik ugyan tárgyunkhoz, de a családi szálak jelentőségét mutatja, hogy a festő nővére, Róth Jolán 1922-ban feleségül ment Wolfner Józsefhez.)⁷ Farkas István jó barátságba került a nála mindössze három évvel idősebb Róth Alfréddal, mindkettejüket Mednyánszky taníttatta, és Lyka volt az, aki összeismertette velük Egry Józsefet, akivel a nevét Réthre változtató festő aztán 1905-ben Párizsba utazott. A nyomorúságos körülmények között tengődő Egry hamarosan hazajött, Réth viszont letelepedett a francia fővárosban, és fokozatosan beépült az ottani modern művésztsadalomba. Olykor vissza-visszatért Magyarországra is, 1906-ban Nagybányán újra találkozott Farkas Istvánnal, akinek ez volt az első éve a művésztelepen. Barátságuk tehát nem szakadt meg, sőt, 1908-ban együtt mentek Itáliába tanulmányútra.

„Mednyánszky László volt első mesterem. – idézi Farkas Istvánt Kassák Lajos – Tizenhárom-tizennégy éves koromban kezdtem vele rajzolni és festeni. Sok mindenütt jártam, sokat dolgoztam, de most is csak őt vallhatom mesteremnek. Korát megelőző, nagy művész volt, aki egyéni, művészi mondanivalójával az egyetemes európai művészetet új hanggal gazdagította.”⁸ Nagybányán pedig Ferenczy Károlyt választotta mesteréül, és később, mikor beiratkozott a Képzőművészeti Főiskolára, ugyancsak az ő osztályába járt. 1909 végén Münchenben folytatta a tanulmányait, ahol apai követelésére a konzervatív Melchior Kern magántanítványa lett. Ugyancsak Münchenben tanult ekkor szobrászatot Ferenczy Károly fia, Béni is, akivel baráti viszonyt ápolt. Bár a müncheni akadémiák már korántsem számítottak vonzóknak az

⁵ Farkas István el nem küldött levele apjához. Közli.: S. Nagy 1994. i. m. 162.

⁶ Wolfner József Mednyánszky mellett Nagy Istvánt is támogatta, aki szintén hatott Farkasra. Kapcsolataikról: Markója Csilla: Az érzékelés szurdokaiban. In: *Nagy István. Tisztaság, tömörség, transzcendencia*. Szerk. Kieselbach Tamás, Molnos Péter. Budapest, 2019. 55.

⁷ Sz. Szegő Judit: Adatok Farkas István festőművész és könyvkiadó életéről és haláláról. *Művészettörténeti Értesítő*, 43, 1994, 3/4. 268.

⁸ Kassák Lajos: Farkas István. In: Uő.: *Vallomás tizenöt művésztől*. Budapest, 1942. – Újraközzölve: Kassák Lajos: *Éljünk a mi időnkben. Írások a képzőművészetről*. Sajtó alá rend. Ferencz Zsuzsa. Budapest, 1978. 306.

új utat kereső magyar fiatalok számára, maga a város és környéke a német modernizmus egyik fellegetője volt. Farkas István minden valószínűség szerint itt találkozott először a kubizmussal, a Galerie Tannhäuser ugyanis 1910 szeptemberében bemutatta Braque és Picasso műveit, a Moderne Galerie-ben pedig a Neue Künstlervereinigung második kiállításának keretében Javlszenszkij, Kandinszkij, Gabriele Münter, Van Dongen és más expresszionisták mellett a francia kubisták is részt vettek, köztük az a Henri Le Fauconnier, aki Párizsban majd Farkas mestere lesz. A kiállítás katalógusának teoretikus nyitó-esszéjét a műalkotás térszerkezetéről is ő írta *Das Kunstwerk* címmel.⁹ Nincs rá egyértelmű bizonyíték, hogy Farkas István látta ezeket a tárlatokat, de felettébb valószínű, hogy az új iránt fogékony fiatalember nem hagyta ki ezt a lehetőséget.¹⁰ Nem érezvén jól magát a müncheni akadémián, hosszas huzavona után kiegészített apjával egy minimális apanázásban, amely a megélhetéséhez és a tanuláshoz elegendő volt, és 1911 végén átköltözött Párizsba.¹¹ A Montparnasse környékén, a rue Campagne Première-en bérelt magának műteremlakást, ahol korábban Berény Róbert, Czigány Dezső, a Galimberti-házaspár és Ziffer Sándor is éltek. A régi barát, Réth Alfréd nem sokkal messzebb, a Boulevard du Montparnasse-on lakott, és ekkor már többé-kevésbé „arrive”-nek, beérkezettnek számított, mivel 1910-től rendszeresen kiállított az Őszi Szalonon és a Függetlenek Szalonján. Réth és az ugyancsak évek óta Párizsban élő szobrász, Csáky József szívesen segítettek a frissen érkezett magyar művészeknek eligazodni a francia modernizmus világában. 1911 elején, Kmetty Jánosnak szereztek papírokat, és terelték a modern akadémiák irányába,¹² ugyanekkor a fél évre Párizsba érkező Dénes Zsófiát is Réth vezette be a kubizmus rejtelmeibe.¹³

Témánk szempontjából nem tanulság nélküli, hogy Réth Alfréd miként lett a kubizmus egyik meghatározó művésze, hiszen külön utakon járva, több forrásból táplálkozva tette magáévá lényegében ugyanazt a szemléletet, amely Picassót és Braque-ot a kubizmus kidolgozásához vezette. Talán meglepő, de Réth egyik ilyen forrása Mednyánszky László volt.¹⁴ Mint első mentora, a par excellence festészeti kérdéseken túl a távol-keleti művészet és misztika iránti érdeklődést is felkeltette ifjú pártfogoltjában. Franciaországba érkezve – akárcsak Brancusit vagy Modiglianit – Réthet is lenyűgözte a hindu és khmer művészet, és a szintén Magyarországról származó, szobrászból galeristává váló Brunner József párizsi műkereskedésében dolgozva a Kelet iránti érdeklődése kiegészült az afrikai szobrok csodálatával.¹⁵

⁹ Henri Le Fauconnier: *Das Kunstwerk*. [Ausstellungskatalog] München, Neue Künstlervereinigung, 1910–1911. 3–4.

¹⁰ Vö.: S. Nagy 1994. i. m. 6–7., 45.

¹¹ Dénes 1966. i. m. 1960.

¹² Kmetty János: *Önagamról. Műbarát*, 2, 1922, 5. 112–115. – Újra közölve: *Festő voltam és vagyok. Kmetty János írásai*. Budapest, 1976. 33–38. és uo.: *Önéletrajz*. 65–75. 69.

¹³ Dénes 1994. i. m. 5–68.

¹⁴ Vö.: *Mednyánszky László feljegyzései 1877–1918*. Szerk. Bardoly István, Markója Csilla. Bp., 2003. 105.

¹⁵ Ld.: Passuth Krisztina: Réth Alfréd festészete a primitivizmus, kubizmus és orfizmus vonzáskörében.

Réthet végső soron Cézanne és a primitív művészet csodálata, valamint teoretikus megfontolások vitték a kubizmushoz. A természet és a törzsi művészet tanulmányozása során fogalmazta meg elméletét a művészet harmonikus egyensúlyáról, amelyet szerinte a 2:7-es arány – azaz 2 íves vonalra jutó 7 egyenes – biztosít. 1912-ben összeismerkedett Herwarth Waldennel, a *Der Sturm* alapítójával, aki az „új francia festészet” bemutatására – mivel Picassót és Braque-ot exkluzív szerződés kötötte a Kahnweiler-galériához – Réthet hívta meg Berlinbe. A tárlatra a következő év februárjában került sor, ahol Réth nyolcvan festményből és rajzból álló kollekciót állított ki, és a *Der Sturm* márciusi számában esszét is közölt, amelyben a kubizmusról vallott nézeteit fejtette ki.¹⁶

Farkas István, ha némi késéssel is, de lényegében ugyanazt az iskolát járta ki, mint Réth: Mednyánszky és Nagybánya után érkezett barátjához a francia metropoliszba, amely ekkor már a kubizmus lázában égett. Kiszabadult apja béklyójából, élhette a párizsi bohémek életét, és bár hivatalosan még Wolfner néven jelentkezett be a hatóságokhoz, magyar voltát hangsúlyozandó Étienne Farkasként hívatta magát.

Farkas István párizsi tartózkodásáról kevés információ maradt fenn, legtöbbet még Dénes Zsófiától tudunk, aki az 1911-ről 1912-re forduló télen immáron másodszor utazott Párizsba – ezúttal azért, hogy a *Pesti Naplót* tudósítsa.¹⁷ Az Ady által Zsukanak elkeresztelt íróő jelen volt Párizsban a kubista mozgalom kibontakozásánál, erről tanúskodnak a *Pesti Naplónak* küldött párizsi beszámolóí,¹⁸ és az ő fordításában jelent meg Le Fauconnier manifesztuma is a *Nyugatban* 1913-ban.¹⁹

Dénes Zsófia egyébként unokahúga volt az ekkor már ugyancsak kubista stílusban alkotó Dénes Valériának – így közeli ismerőse a festőnő férjének, Galimberti Sándornak is –, valamint jó barátja Réth Alfrédnek, elmondható tehát, hogy a Párizsban formálódó, magyar kubista társaság kellős közepébe csöppent. Első látogatásakor 1911 tavaszán Galimbertiéknél lakott, mivel a házaspár akkor épp Henri Matisse kíséretében járta Marokkót.²⁰ Mostanra Galimbertiéék visszatértek, úgyhogy Zsuka a környéken bérelt hotelszobát, de gyakran vendégeskedett unokanővérénél. „Amikor Farkas Istvánt 1912-ben, Párizsban, a Galimberti-festőházaspár asztalánál megismertem – emlékezett vissza Dénes Zsófia –, nyurga-vékony siheder volt, nem látszott huszonöt évesnek, pedig épp betöltötte ezt a kort. Olyan vérszegény legényke benyomását tette, mintha sápadt arcát nem a nap, de a hold sütötte volna egész életében.”²¹ Másutt pedig ezt

In: Cserba Júlia – Kopeczky Csaba – Maklár Kálmán – Passuth Krisztina: *Alfred Reth 1884–1966. A kubizmustól az absztrakcióig*. Párizs–Pomáz, 2003. 51–53.

¹⁶ Alfred Réth: *Meine Ausstellung im 'Sturm'*. *Der Sturm*, Vol. 3., No 152/153. 1913. március, 290.

¹⁷ Dénes 1974. i. m. 76

¹⁸ Ld. egyebek mellett: Dénes Zsófia: *A függetlenek*. *Pesti Napló*, 1912. március 24. 33–34.; Dénes Zsófia: *A kubizmus Párizsban*. *Pesti Napló*, 1912. június 23. 33–34.

¹⁹ Henri Le Fauconnier: *A mai kor felfogása és a kép*. Le Fauconnier manifesztuma. Ford. Dénes Zsófia. *Nyugat*, 6, 1913, 9. május 1. 710–713.

²⁰ Dénes 1974. i. m. 26.

²¹ Dénes 1966. i. m. 1959.

írja: „Csupa ellenkezés volt mindennel, ami kis- és nagypolgári eljárás vagy elem, mindennel, ami *úgy illik* – és *úgy szokás*. Mindennel szemben, ami erőszakot, parancsot, rákényszerített akaratot sejtett. Mindennel szemben, amit nem ő eszelt ki, nem ő kívánt, nem ő akart. Annak a satnya sihedernek, akinek látszott, saját belső élete volt az ellentéte: csupa ágaskodás és toporzékolás, a be nem törhető ló acélossága és szenvedélye. [...] Kimondhatatlanul élvezte, hogy úgy él, úgy dolgozik, ahogy akar”.²² Dénes Zsófia túl azon, hogy elmesél egy anekdotát arról, miképpen idegesítette Farkas István reggelenként hegedűjátékával a szomszédban lakó Rainer Maria Rilket, és az affér révén hogyan sikerült aztán neki, Zsukanak kapcsolatba lépnie a neves költővel, kitér arra is, hogy Farkas beiratkozott a La Palette Akadémiára, ahol Le Fauconnier tanítványaként aktmodellekről tanulta a kubista szerkesztést.²³

Az Académie de La Palette-et eredetileg 1888-ban alapította Martha Stettler svájci festőnő az Académie de la Grande Chaumière filiáléjaként. Az intézmény művészeti vezetője 1902 és 1911 között az a Jacques-Émile Blanche volt, akihez már a magyar Vadak közül is többen jártak korrektúrára. A század első évtizedében, a skót Mac Neill adminisztratív irányítása alatt a La Palette már modern oktatási intézménynek számított, sok oroszországi hallgatója volt, és a későbbi francia kubisták közül is többen tanultak itt,²⁴ Csáky József is ide iratkozott be 1910-ben,²⁵ és jó szívvel emlékezett vissza professzor Blanche-ra, „aki bár akadémikus volt, nem nézte le és nem ítélte el” a tanoncok modern kísérleteit.²⁶ Amikor aztán 1912-től Le Fauconnier vette át az akadémia művészeti vezetését, és teljes jogú professzornak nevezték ki a teoretikus hajlamú, kiváló festőt, Jean Metzinger is, az iskola lényegében a kubista oktatás fellegrárává vált.²⁷ Ahogy korábban a magyar Vadak szinte mind megfordultak a Julianban, a kubizmus iránt érdeklődő művészeink elsődleges célpontja a La Palette lett. Hosszabb-rövidebb ideig ide járt Galimberti Sándor, Réth Alfréd, Csáky József, Miklós Gusztáv, Szobotka Imre, Bossányi Ervin, Kmetty János, Késmárky Árpád, Kórody Elemér és Somló Sári. Talán élettársaik hatására Dénes Valéria és Ferentzy Márta, a két Matisse-tanítvány is tanult itt, valamint feltehetően Bánszky Sándor is.²⁸ Bánszky ugyancsak Szegedről érkezett, akárcsak Csáky, Kórody vagy Brummer, és egyike lett a legeredetibb kubista szobrászoknak.

²² Dénes 1974. i. m. 79–80.

²³ Vö.: Dénes 1966. 1959–1960.; Dénes 1974. i. m. 84–85.

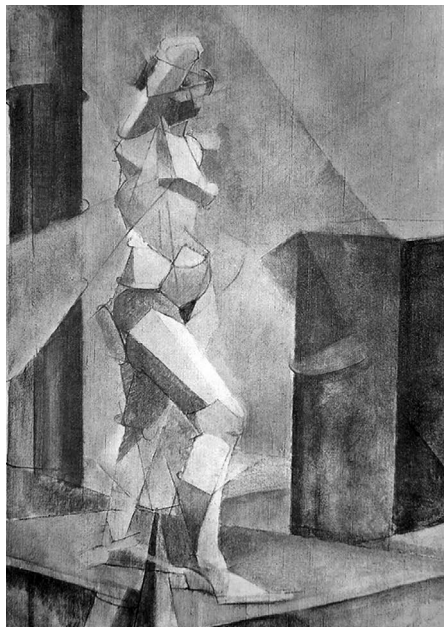
²⁴ Köztük Amédée Ozenfant, André Dunoyer de Segonzac, Roger de La Fresnaye.

²⁵ Apró Ferenc: Adatok Csáky József pályakezdéséhez. Párizs 1908–1914. *Tiszatáj*, 42, 1988, 10. 60.

²⁶ Csáky József: *Emlékek a modern művészet nagy évtizedéből 1904–1914*. Ford. Krén Katalin. Budapest, 1972. 53.

²⁷ Olivier Hourcade: Enquête sur le Cubisme. *Le Siècle*, 1912. február 26. 3.

²⁸ Pillanatnyilag nem ismert konkrét adat arról, hogy Bánszky a La Palette-ben tanulta volna a kubizmust, de egy levelében említi, hogy Bossányi Ervint meglátogatta az „akadémián”, tehát jól ismerte az intézményt. Vö.: Bánszky Sándor levele Bossányi Adolfnak, a festő édesapjának, Párizs, 1914. július 28. *London, Victoria & Albert Museum Blythe House Archive and Library*. AAD/1995/6/19. (Köszönöm Barki Gergelynek, hogy a levél kópiáját a rendelkezésemre bocsátotta.)

1. Farkas István: Kubista kompozíció, 1912–1914 között. Lappang. Repr.: S. Nagy Katalin: *Farkas István*. Budapest, 1994. 47.

Hogy képet nyerhessünk róla, milyen munka folyt ott, idézzük fel Szobotka szavait: „Tavasszal visszatérve Párisba már visszavonhatatlanul a kubista tanulmányokba merülök. Ez elsősorban a forma tanulmányozását jelenti, a rajz abc-jét előlről kezdve. A »Palette«-be kerülök (Csáky révén nem kell fizetnem), ahol akkor Le Fauconnier és Metzinger korrigálnak felváltva. Meglehetősen ellentétes felfogásban, ami sok üdvös vitára ad alkalmat, és ha Metzinger doktriner [és] Le Fauconnier impulzívabb nézetei sokszor ellentmondanak [is] egymásnak, az csak megkönnyíti, hogy ki-ki a maga módján lásson az akthoz, amit természetesen ők is honorálnak. – Evvel párhuzamosan a formalítás kiépítése a természet minden jelenségével szemben (tehát tájképben is) – statikus és dinamikus formák egyaránt. A lényeg a jelenséggel szemben vagy inkább azon túl ismét a lényeg – de eltérően a fauveoktól, nem a jellemző elrajzolásnak, hanem a konstruktívnek kihangsúlyozásával.”³¹

Dénes Zsófia pedig egyebek mellett ezt írja Farkasról: „Eljár a La Palette-akadémiára, ez is töről metszett montparnasse-i termék, akt-modellek állnak ott reg-

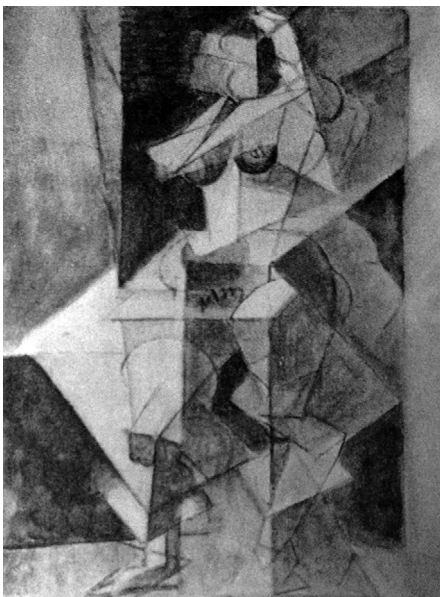
Említést érdemel még, hogy ekkoriban Farkas István müncheni barátja, Ferenczy Béni is Párizsban ismerkedett a kubizmussal, ám Edith Balás téved, amikor őt is a La Palette növendékei közé sorolja.²⁹ Az általa is hivatkozott visszaemlékezés szerint Ferenczy azonban Hannah Orlov (Chana Orloff) szabadiskolájában, illetve a Marie Vassilieff alapította Académie Russe-ben tanult, mielőtt Archipenkóhoz igazolt volna át. Kétségtelen, hogy a modern irányzatokat preferáló szabadiskolák növendék- és oktató-körei között nagy volt az átfedés. Ferenczy Béni megemlíti, hogy az orosz akadémiaán Fernand Léger 5 frankért korrigált (a neves francia mester a La Palette-ben is oktatott), Archipenkónál pedig Apollinaire tartott előadást a kubizmusról, aki igen szoros kapcsolatban állt Metzinger-vel és Le Fauconnier-vel, a mozgalom vezéregyéniségeivel.³⁰

Szobotka Imre, akárcsak Farkas István, 1912 elején kezdett a La Palette-ben.

²⁹ Edith Balas: *Joseph Csaky. A Pioneer of Modern Sculpture*. Philadelphia, 1998. 4.

³⁰ Vö.: Ferenczy Béni: Párizsi emlékeim. In: Uő.: *Írás és kép*. Budapest, 1962. 24–35.

³¹ Szobotka Imre: Önéletrajz. *Kultúra és Közösség*, 17, 1990, 4. „Avantgarde szám”, 124.

2. Farkas István: Kubista tanulmány, 1912–1914 között. Lappang. Repr. S. Nagy Katalin: *Farkas István*. Budapest, 1994. 48.

nek korántsem volt olyan jó véleménye róla, mint Farkasnak. Csáky szerint Le Fauconnier sosem merült el igazán a kubizmus elméletében, szemben Metzinger-vel, és mintha a két tanár nézeteltéréseit is leginkább ennek a számlájára írná: „[Le Fauconnier] a La Palette akadémián korrigálta később a rajzokat és szüntelenül morgott a kubisták »zavaros elméleteiről«. Általánosságban beszélt, de érződött, hogy Metzingerre céloz mindig, aki *A kubizmusról* címen könyvet adott ki. Metzinger azt állította ugyan, hogy Gleizes-szel együtt írta, de mindenki tudta, hogy főként az ő műve volt.”³²

Mindenesetre a magyar kubisták jelenleg ismert képein sokkal inkább érződik Metzinger hatása mint Le Fauconnier-é. Különösen igaz ez Szobotka és Bossányi tájképeire és Miklós Gusztáv aktfestményeire. Farkas két, csak reprodukcióban fennmaradt aktja is ezt a szigorúbb szerkesztést mutatja. François Gachot helyesen veszi észre, hogy „ekkortájt született kompozíciói [...] jól mutatják: Farkas nem egyszerűen elsajátítani igyekezett a főképpen Metzinger révén látott és hallott új

geltől hajnalig (mert a test felépítését ismerni kell), ezekről szerkesztenek ők kockamű embereket. Ez itt a látott natúr-ára alapuló kubizmus, amelynek vezére Le Fauconnier. A vörös szakállas Le Fauconnier ifjú mester, aki észak-francia és akkor még merő forradalom, csak öreg éveire adja meg magát Rembrandt hatásának. Az ifjú mesterrel Pista barát-kozik, engem elvisz hozzá, megismerjük a feleségét, Maruszja orosz piktorinát, aki egy esztendőn át csupa csecsemőt fest – kockából összerótt csecsemőket –, mert a sors nem ad neki gyermeket és egy év múlva lezárja festőkazettáját és szép csendesen elvonul elmegyógyintézetbe.”³² Csáky József is említi ezeket a látogatásokat: „Metzingerrel és Le Fauconnier-vel nagyon jóban voltunk. Le Fauconnier rendszeresen fogadást tartott otthon. Sok fiatal járt hozzá. De nem volt itt semmi különleges, mind-össze néhány kettéfűrészelt hullát ábrázoló fotót láttunk nála.”³³ A szobrász-

³² Dénes 1966. i. m. 1961.

³³ Csáky 1972. i. m. 53.

³⁴ Csáky 1972. i. m. 54–55. – A Csáky által is említett, teoretikus munka első kiadása 1912-ben jelent meg. (Albert Gleizes – Jean Metzinger: *Du »Cubisme«*. Paris, Eugène Figuière Éditeurs, 1912.)

festői rendszert, hanem megérteni.”³⁵ Sajnos Farkas Istvánnak ez a két akt-tanulmánya is elveszett. „Mindkét kubista festmény lappang, a műveket annak a Marc Vaux-nak a repro-fotójáról ismerjük, aki a Montparnasse és a Montmartre művészeinek tevékenységét, életformáját s műveiket fényképezőgéppel rendszeresen megörökítette (így a háborúban elveszett, elpusztult avantgárd művek az ő közvetítésével maradtak fenn.)” – írja S. Nagy Katalin, aki a Farkas-monográfiában közli a két reprodukciót is.³⁶ (1-2. kép) Föltételezi, hogy festményekről készült a fotó, ám, véleményem szerint inkább tűnnek grafikáknak. Stílusuk igen hasonló Késmárky Árpád és Kórody Elemér La Palette-ben készült tanulmányrajzaihoz, de nem állnak messze Csáky József hasonló vázlataitól sem.³⁷ Farkas képei is egyik lábával előre lépő női aktot ábrázolnak, az alak, a testrészek, a mozdulat jól kivehetőek. Farkas sokkal inkább a természeti látványra koncentrálnak szemben azzal, ahogy ezt Picasso vagy Braque korabeli, analitikus kompozícióin látjuk. A tetet kockákra, hasábokra, kúpokra bontja, plaszticitásukat árnyékolással hangsúlyozza. A környezetet többé-kevésbé absztrakt síkokkal érzékelteti, de nem mond le teljesen a hagyományos perspektíva-ábrázolásról sem. Ez a látásmód hasonlít Metzinger olyan kompozícióihoz, mint az 1911-es Salon des Indépendents-on kiállított *Két akt*.³⁸

Dénes Zsófia leírja, hogy miközben Farkas a La Palette-ben a kubista képzés elméletét és gyakorlatát tanulta, nem hagyott fel azzal, hogy a természet után, plein air is dolgozzon. Állítólag mindennap kijárt a szabadba tájképet festeni. „Csak annak szabad elrajzolni egy széket, aki azt istenigazában meg is tudja rajzolni a törvények szerint” – mondta Zsukanak.³⁹ Utóbb – amikor már rég nem festett kubista képeket – Kassáknak így fogalmazott: „Az összes kísérletezők közt a kubistáknak köszönhetjük a legtöbbet. [...] Legnagyobb erényük és eredményük az, hogy visszatértek a festészet őselemeihez. Analízisükkel rámutattak a képi világ alaptörvényeire, és szabaddá tették a teremtő szellem útját. Persze a kubizmus is csak kulcs a további problémák megoldásához.”⁴⁰

A La Palette magyar növendékeiről szerencsésen ránk maradt egy csoportkép, ami azt sugallja, hogy a társaság jóval összetartóbb volt, mint korábban a magyar Vadak, sőt, akár a Nyolcak, akiről ilyen csoportkép sajnálatos módon nem készült. A fotón – Farkason kívül – még négyen állnak egy műterem kopott falai közt – ám elegánsan, öltönyben-nyakkendőben: Csáky József, Szobotka Imre, Miklós Gusztáv valamint egy némileg idősebb, bajszos művész, akiben némelyek Galimberti Sándort vélik

³⁵ François Gachot: Farkas István, a művész. *Magyar Nemzet*. 1946. október 19. 4.

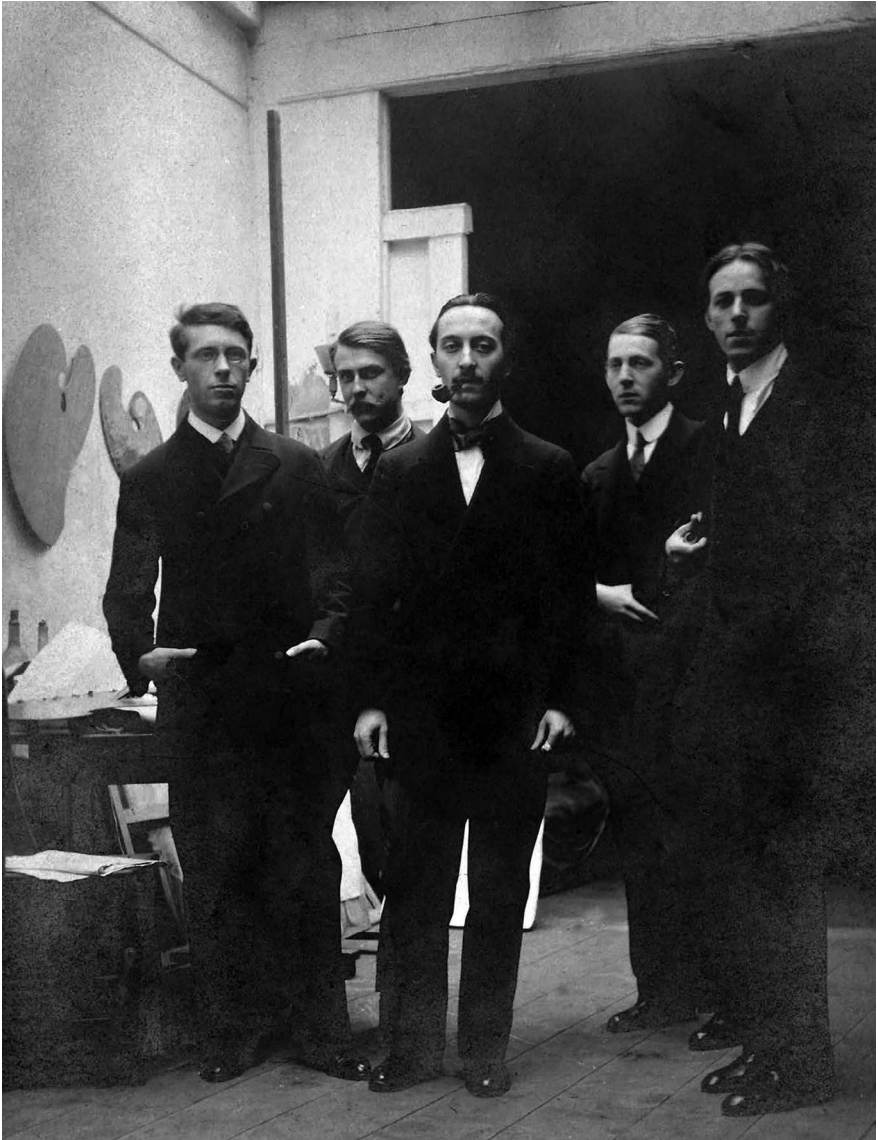
⁶ S. Nagy 1994. i. m. 47-48.

³⁷ A három magyar művész említett kubista tanulmányrajzai a Metropolitan Museum of Art (New York) grafikai gyűjteményében találhatóak, és Barki Gergely publikálta őket először. Ld.: Barki 2015. i. m. 13-16.

³⁸ Jean Metzinger: *Deux Nus*, 1910-1911. olaj, vászon, 92 x 66 cm. – Gothenburg Museum of Art.

³⁹ Dénes 1966. i. m. 1961

⁴⁰ Kassák 1978. i. m. 306.

3. Académie de La Palette: Csáky József, Galimberti Sándor (?), Szobotka Imre, Farkas István, Miklós Gusztáv, 1912. © A fénykép Szobotka Viola tulajdona

felfedezni. (3. kép) Hogy pontosan mi adott alkalmat a közös pózolásra, nem tudjuk, talán a La Palette Akadémia éves kiállításra, amelyről Szobotka is beszámol egy 1913-ban kelt levelében.⁴¹

⁴¹ „az akadémián is rendeztek évi kiállítást, s valami 7-8 akttal, egy csendéttel, egy compositióval s

A nyilvánosság elé új képeivel Farkas 1913 márciusában, a Függetlenek Szalonjának 29. tárlatán lépett. A magyar kubisták krémje állított ki ekkor: Csáky József, Dénes Valéria, Galimberti Sándor, Késmárky Árpád, Kórody Elemér, Miklós Gusztáv, Réth Alfréd és Szobotka Imre. Hogy a művésznévét (Etienne Farkas) használó festő együtt állított-e ki Gleizes-zel, Metzinger-vel, Archipenkóval, Szobotkával, Csákyval, Kórodyval, Késmárkyval a 46. számú, kubista teremben,⁴² avagy másutt, erről jelenleg nincs információnk. A katalógus szerint *Portré*, egy *Rózsák* című kép és krokik szerepeltek tőle a tárlaton.⁴³ A krokik feltehetően a La Palette-ben készült tanulmányok lehettek, de hogy az arckép és a csendélet szintén kubista képek voltak-e, nem tudjuk. Kubista portrék mindazonáltal szép számmal születtek a La Palette-ben, a mesterek: Metzinger és Le Fauconnier is jeleskedtek e műfajban, és ismerünk arcképet illetve arcképtanulmányt az akkori növendékektől, így Szobotkától, Csákytól, Bossányitól, Kórodytól vagy az orosz Popovától is.

Farkas kubista korszaka bizonyára nem lett volna édesapja ínyére, ha egyáltalán látta volna. A Singer és Wolfner kiadó lapjában, a *Művészet*ben az egyébként még oly' felvilágosult műkritikusok is, mint Lyka Károly vagy Ybl Ervin ekkoriban igen elutasítóan bántak az irányzattal.⁴⁴

Gyűjteményes kiállítást Farkas 1915-re tervezett Párizsban.⁴⁵ Nem lett volna lehetetlen vállalkozás; Réth Alfréd, Perlrott Csaba Vilmos és a Galimberti-házaspár is állítottak ki önálló kollekciót Berth Weillnél,⁴⁶ csak hogy közbejött az első világháború. 1914 augusztus 12-én Franciaország hadat üzent az Osztrák-Magyar Monarchiának, és ezzel a kint dolgozó magyar művészek egy csapásra ellenséggé lettek a franciák szemében. Farkas, akárcsak Czóbel és Galimbertiéik még idejekorán elhagyták Párizst. Szobotkát, Bossányit, Réthet, Kórodyt, Késmárkyt, Bánszkyt internálták. Csáky és Miklós Gusztáv, hogy elkerülje ezt a sorsot, beálltak az Idegenlégióba.

Az ellenségnek minősített festők- így Czóbel, Galimberti és Dénes Valéria, Szobotka, Bossányi, Réth és mások - műtermeit lezárták. A két év óta ígéretesen formálódó magyar kubista csoport egyszer és mindenkorra megszűnt létezni, közülük többen nem éltek meg a háború végét. A Párizsban maradt műveik nagy

néhány rajzzal erősen vezetek a mennyiséget illetőleg, mert az egésznek vagy harmad része az enyém." Szobotka Imre levele szüleihez, Párizs, 1913. március. (Levél a Szobotka-örökösök tulajdonában). Közölve: *Kultúra és Közösség*, 17, 1990. 4., „Avantgarde szám”, 119.

⁴² Vö.: a *Comoedia* beszámolóját: Le Salon des Indépendants. I. Fauves et Cubistes. *Comoedia*, 1913. március 18. 1.

⁴³ *Société des Artistes Indépendants. Catalogue de la 29e exposition.* Quai d'Orsay, Pont de l'Alma, du 19 mars au 18 mai 1913. Paris, 1913. Farkas István művei a 1035-1037. katalógus számon.

⁴⁴ Lyka Károly: Kubista álmok. *Művészet*, 12. 1913. 199-203.; Ybl Ervin: Elvont művészet. *Művészet*, 12. 1913. 405-407.

⁴⁵ Vö.: Bodri 1968. i. m. 363.; Pataky Dénes: István Farkas. *Acta Historiae Artium*, 16. 1970. 144.; S. Nagy 1994. i. m.7.

⁴⁶ Vö.: Marianne Le Morvan: *Berthe Weil 1865-1951. La petite galeriste des grands artistes.* Paris, 2011. 193., 197., 209.

részét elárverezték, ezek talán örökre elvesztek. Az „osztrák Étienne Wolfner” műterme⁴⁷ és benne a kubista képanyag sem kerülhetett el a sorsát.

A Wolfner-fiú – hogy édesapját bosszantsa – önkéntesnek jelentkezett a háborúba. Megsebesült, fogságba esett, de életben maradt. Nevét még 1914. december 16-án hivatalosan is Farkas Istvánra változtatta.⁴⁸

---

⁴⁷ Extraits des ordonnances de mise sous séquestre rendues jusqu'au 1er janvier 1915 des biens appartenant à des sujets allemands, autrichiens et hongrois autres que les propriétaires ou chefs d'établissements commerciaux, industriels ou agricoles. *Journal Officiel de la République française. Lois et décrets*, 1915. május 4. 2835. A rendeletet közzé tették a napilapokban is.

⁴⁸ Ld.: Névmagyarosítás. Hivatalos Lapból. *Budapesti Hírlap*, 1914. december 17. 18.